

On the relevance of the ideal in its various manifestations and typological features evidenced by the appearance at the end of XX – beginning of XXI century. in national scientific space large number of dissertation papers devoted to the study of this category. Based on various approaches to the analysis of the historical development of ethical- aesthetic and aesthetic ideal, defined its role in the structure of aesthetic awareness and analysis of various aspects of the detection of ontological structures being aesthetic ideal, reveals its place in the constitution of forms of aesthetic culture. The subject of research in the works of philosophical and pedagogical orientation was humanistic ideals and educational ideal. Implementation of states actualized Research evolution and implementation of a modern social state building and political ideal.

It is shown that the study of the ideal in terms of theory and history of culture offers the prospect of exploring this multifaceted phenomenon as a holistic phenomenon in the context of embodied cultural values and meanings. That is the nature of the ideal values, defining its relationship with culture creates the grounds for urgent further development of this phenomenon is in terms culturological based involvement methodological tools of cultural studies.

Key words: ideal world, ideal typology, philosophical anthropology, etnokulturolohiya, cultural knowledge, philosophy, interdisciplinary approach.

УДК 008 : 24 : 34 : 39 : 94 (477)

Віталій Олександрович Радзієвський
кандидат культурології

ПРО СУБКУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ

У статті аналізується проблема субкультур періоду Другої світової війни. Автор наголошує на необхідності осмислення таких соціокультурних явищ у культурологічному та історичному вимірах, як тимчасові, "мінливі" субкультури України: субкультури партизан, остарбайтерів та військовополонених.

Ключові слова: Друга світова війна, субкультура, культурологія, субкультура періоду війни, історія.

Період фашистської окупації був складним для культури України. Про культуру періоду війни написано чимало, проте розгляд субкультур та їх парадигм у роки окупації майже не здійснювався, хоча вони мали свою специфіку. Субкультури військовополонених, партизан і остарбайтерів випадали із загального масиву культури, мали замкнений характер, свої особливості – організаційні, символічні, знакові, іноді навіть мовні (шифри, паролі, таємні відповіді тощо). Ці субкультурні явища та структури, які хоч і мали обмежений у часі, тимчасовий період існування, але відігравали значну роль у певному проміжку нашої історії та культури.

Мета статті – рефлексія своєрідних явищ культурного буття періоду Другої Світової війни в Україні, якими постали субкультури військовополонених, партизан і остарбайтерів, визначення специфіки їх культурно-історичного та соціокультурного існування.

Україна і українська культура у 1941-1945 рр. викликала інтерес у багатьох вчених (А. Айсфельд, А. Дудніченко, О. Іванов, М. Коваль, В. Король, О. Лисенко, П. Медведок, В. Поліщук, А. Чайковський та ін.) [1-20]. Чимало західних авторів (Д. Трейдголд, М. Флорінський, П. Дункан, Д. Уоренс, Б. Бейлі, А. Тойнбі, А. Сітон, Р. Лекі та ін.) стверджують, що народ України зустрів німців як визволителів, але більшість з цих авторів, роблячи висновок про "звільнення" населення України, посилаються на сумнівні (переважно агітаційні) німецькі джерела. До питань субкультур зверталось чимало науковців (Ю. Александров, О. Багреева, О. Корякіна, В. Пирожков, Г. Синіцина, О. Старков, В. Тулегенов, Г. Хохряков та ін.). Але тема субкультур в Україні періоду 40-х років ХХ ст. не знайшла належного висвітлення. Лише окремі субкультури в Україні у 40-х роках ХХ ст. досліджувались видатними вітчизняними вченими (В. Король, О. Салата та ін.) [2; 4; 15] у контексті загальної парадигми культури того періоду.

Окремо "тимчасові" субкультури 40-х рр. ХХ ст. не були предметом спеціальної історичної (тим більше культурологічної) розвідки, а їх дослідження у загальному масиві традиційної культури або плавно входило до переважно панівної культури (професійні та вікові субкультури) або нівелювалось (соціальні субкультури) у працях багатьох вчених [1; 2; 3; 7; 9; 11; 12; 13; 14; 17; 19]. О. Потильчак чимало писав про різних робітників (вільних, примусових, остарбайтерів і т.д.), В.Кучер і М.Коваль – про втрати у війні та їх вплив на культуру, А.Чайковський – про специфіку взаємодопомоги підпільників, інформаційну культуру досліджувала О.Салата [1; 2; 3; 7; 9; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20].

Тема тимчасових субкультур відноситься до малодосліджених, контраверсійних, актуальних і суперечливих у вітчизняній історії періоду Другої світової війни. Соціальні, вікові та професійні субкультури та навіть кримінальна субкультура є явищами відносно постійними. Субкультури військовополонених, партизан і остарбайтерів – явища особливого, тимчасового культурного буття. Вони існували обмежений проміжок часу, хоча подібні явища були не лише у 1941-1944 рр.

Можливо, у науковій рефлексії, на перший погляд, недоречно виокремлювати субкультури військовополонених, партизан і остарбайтерів через їх певну "штучність" та проблематичність (обмеже-

ність у часі, засобах, характері існування тощо). Але важкі (іноді занадто) умови існування у період війни породжували чимало особливостей буття (особливі форми комунікації, системи зв'язку, набір певних правил і заборон тощо), створюючи певні субкультурні явища, які були оспівані у художній літературі (як партизани у творах соціалістичного реалізму).

Тимчасові субкультури мали соціальні, територіальні та етнічні переплетіння та елементи, проте не вони були вирішальними. Етносубкультурні чинники та пояснення (німецькі, єврейські, російські, циганські та ін.) домінували у нацистській пропаганді. З етносубкультурних переконань походять і твердження А. Гітлера (у т.ч. щодо українців) на кшталт: "будь-яке знання, дане їм, у кращому випадку перетворять на напівзнання" [6, 533],

Нацисти, які знищували найкращі надбання світової культури (у т.ч. німецької, коли вона не узгоджувалась з фашистською ідеологією), хотіли бачити нашу культуру примітивною, проницецькою, вульгаризованою. У цілому окупанти мріяли про звільнення українських земель від українців, тому нав'язування нам певних "моделей культури" розглядалось як тимчасове, вимушене явище. Новим рабам не потрібна була навіть елементарна освіта. Недарма А.Гітлер зазначав, що "жоден учитель не повинен приходити до них і тягти до школи їхніх дітей. Якщо росіяни, українці, киргизи та інші навчатись читати і писати, то нам це лише зашкодить" [6, 533]. Г. Гімлер не приховував своїх позицій щодо того, що культурою українців мало стати безкультур'я: "Принципова лінія для нас абсолютно зрозуміла – цьому народу не треба давати культуру" [7, 110]. Гуманітарна освіта (навіть повноцінна вища освіта) заборонялись: Рейху потрібні були слухняні, некультурні, неінтелектуальні раби, а не творчі особистості. Адже, за Е. Кохом, в Україні "ми маємо справу з народом неповноцінним в усіх відношеннях" [7, 306] і небезпечним, бо через кілька поколінь німецький народ буде "притиснутий до стіни біологічною силою українського народу" [6, 251]. Е. Кох казав: "Ми панівний народ, а це означає, що расово найпростіший німецький робітник біологічно в тисячу разів цінніший порівняно з тутешнім населенням" [7, 320]. Е. Кох даремно розраховував "зупинити біологічну силу" українців за допомогою насилля, тютюну і горілки.

Безперечно, протистояти поширенню "культури безкультур'я" (а ширше – геноциду українців і культурициду нашої культури) хотіло чимало ширих патріотів України різного ідейного спрямування. Серед них найбільший організований супротив окупантам та їх "культурній політиці" здійснював "різнобарвний" (переважно підпільний) партизанський рух (від крайніх націоналістів до радикальних комуністів).

Фашисти намагалися поширити серед народу свою систему цінностей, переконання, моделі поведінки, хибну ідеологію та рабську свідомість. Цій панівній (краще квазіпанівній, бо більшість населення змушена була пристосовуватись, проте не сприймати нацистські ідеали, стереотипи, їх картину світу тощо), офіційній, запровадженій на нацистській зброї та насиллі, системі цінностей та культурі протистояли швидко народжені місцеві субкультури (партизанська, остарбайтерська та низка інших – менш численних та впливових).

Особливо яскраво намагалися протистояти (і протистояли) окупантам партизани, які розвивали, на думку більшості вчених, специфічну культуру [2; 4; 15]. Цю своєрідну партизанську культуру можна віднести до особливої субкультури.

У часи СРСР слово "субкультура" майже не вживали. Лише у другій половині "перебудови" М. Горбачова з'являються численні дослідження субкультур, проте і тоді термін "субкультура" підмінювався різними альтернативними словами на зразок "неформали". Про партизанську культуру писали чимало, але солідні дослідники, як правило, не наважувались назвати "партизанщину" субкультурою, хоча її "окремішність" та протистояння домінуючій, привнесеній системі нацистських цінностей та ідеалів ніколи ні у кого не викликало сумнівів. Щодо нацистської культури, яку намагались запровадити у нас окупанти у 1941-1944 рр., партизанська субкультура виступала як форма не лише протесту. Партизанська субкультура мала чимало рис контркультури щодо нацизму, навіть коли мала таємний прояв супротиву. Згадується така двоякість як вимушена міра (згадаємо народний вислів: "Утром фриц сказал крестьянам: "Шапку с головы долой!". Ночью отдал партизанам шапку вместе с головой"). Оця таємність, "нічність" характерна для багатьох субкультур, яким властиві радикальність та неприйняття дійсності (байкери, графіті, сатаністи та ін.). Субкультури, народжені війною, мали свої норми (групові вимоги, правила, обов'язки і стандарти, у т.ч. "нічність") та були протилежністю "випендрьюжу" молодіжних субкультур 60-х рр. ХХ ст.

Субкультури, народжені внаслідок життєвої необхідності, мали характер "життєвого", "буттєвого" спрямування (це характерно не лише для періоду війни). Це і соціальні, і професійні, і деякі інші субкультури нерозважальної спрямованості, тобто ті "правильні" субкультури, які мають своїм джерелом особливості буття. Ці "необхідні" субкультури йшли "від життя", а не від "голови": хворої фантазії, штучних вигадок, гри уяви, даремних пустощів і паразитарних розваг, а в цілому – від відсутності адекватної самореалізації та самовираження. Зі значною умовністю та штучністю, з багатьма "але" масив субкультур можна розподілити на "правильні" й "неправильні" субкультури. Неправильні – це більшість штучних, вигаданих, "непотрібних" (для звичайного життя) субкультур. Згадаємо фільм "Забытая мелодия для флейты", де згадується нікому не потрібне (крім власного персоналу) міністерство вільного часу, яке вигадує та "вирішує" практично нікому непотрібні завдання. У період війни питання так не стояло і не могло стояти: "не до жиру (зайвих розваг, пустощів та галасливих веселощів) – залишитись би живу".

Субкультура партизан – це явище, яке мало зовсім інші особливості (завуальованість, прихованість, замкненість, групова солідарність (іноді до кругової поруки), цінності, утаємниченість, усе те, що було спрямоване, причому, як правило, таємно, на боротьбу з окупантами та їх прихильниками). Ці внутрішні властивості, доміанти секретності та таїни, власних цінностей та норм партизанської субкультури дають право віднести її до внутрішньої орієнтації, до прихованості від зайвих очей як окупантів, так і їхніх прихильників. Недарма нацистська верхівка з часом забороняє сам термін "партизан", для фашистів всі партизани були бандитами, всі партизанські методи та прояви діяльності (включаючи субкультуру) були для нацистів виключно бандитськими. Водночас варто пам'ятати, що партизани були героями [16; 17; 18; 19], а традиційно основні носії кримінальної субкультури – це злочинці.

Дійсно, у сенсі прихованості, ізолюваності, конспіративності, стиля поведінки та подвійності життя, чіткістю ієрархії, власними нормами субкультура партизан мала деякі аналогії з кримінальною субкультурою [12; 13; 14]. Керівники Рейху визнавали, що чимало сил і засобів забирає боротьба з партизанами ("бандами"), які мали свої "культурні системи" (засоби комунікації, пісні, приказки, паролі, інформаторів, фінансові та продовольчі джерела тощо). У 1941-1943 рр. лише Г. Гімmlер виділив для боротьби з "бандами" 25 поліцейських полків, дві піхотних та одну кавалерійську дивізію, проте партизанський рух набирив обертів. А. Гітлер видав спеціальний наказ від 27 квітня 1943 р. "Про боротьбу з партизанами" (або по-іншому "Боротьба проти бандитизму"), бо у зведеннях і донесеннях німецькі спецоргани, військові командири довгий час вживали термін "партизани". 31 липня 1942 р. рейхсфюрер СС Г. Гімmlер видав наказ про заборону цього терміна, бо він широко вживався більшовиками. Вимагалось в подальшому вживати слова "бандити", "банди", "група більшовицьких бандитів" тощо. У наказі А. Гітлера наголошувалося, що партизанські банди завдали відчутних збитків транспорту, господарству, армії, а боротьбу з цим бандитизмом слід розглядати як бойові дії на фронті [5, 140]. Тому з часом для боротьби "з бандитами" німці знімали війська з фронту. Міністр східних окупованих областей А. Розенберг 23 серпня 1941 р. видав розпорядження про запровадження надзвичайних каральних заходів щодо населення. Людей знищували лише за те, що вони могли стати потенційними ворогами Рейху.

У своєму листі до найвищих керівників СС і поліції Р. Гейдріх визначив завдання каральним підрозділам наділеним особливими повноваженнями у боротьбі з ворогами Рейху. Він писав, що "найближча мета цілеспрямованих дій – політичне, тобто фактично поліцейське успокоєння новоокупованих територій. Кінцева мета – економічне успокоєння" [11, 22]. Німці погрожували смертю всім, хто не здав зброю, боєприпаси, а особливо за допомогу партизанам та іншим диверсантам. Кількість заручників у населених пунктах становила від 10 до 7 тис. чоловік. Лише за листопад 1941 р. за підпали й диверсійні акти у Києві було розстріляно 800 обвинувачених. Багатьох євреїв звинуватили у пожежах в міста, а у Бабиному Яру до 12 жовтня 1941 р. було вбито близько 51 тис. осіб. Лише у 1941 р. знищили за антинацистську діяльність понад 85 тис. киян. Від вибуху мін у Харкові, які заклали при відступі радянські військові, загинуло чимало німців, а комендант міста наказав розстріляти 50 комуністів, а 1 тис. чоловік стали заложниками (з перспективою покарання у разі антинімецьких дій). Для харків'ян встановили комендантську годину з 16 до 6 годин ранку. Комендант наказав: "Кожен мешканець Харкова своїм життям відповідає за безпеку німецьких збройних сил. Той, хто віднині не повідомлятиме про акції, спрямовані проти німецьких збройних сил, ставить під загрозу не лише власне життя, а й життя усіх мешканців Харкова" [6, 198]. Наказ В. Кейтла від 16 вересня 1941 р. "Комуністичний повстанський рух на окупованих територіях" був спрямованим проти повстанського руху. Як наслідок, спокуютою за смерть німецького солдата мало стати покарання смертю 50-100 комуністів. Основною причиною розгортання партизанської боротьби навіть Й. Геббельс справедливо вважав жорстоку окупаційну політику і насилля нацистів.

Субкультури партизан та остарбайтерів мали принципові відмінності. Субкультура остарбайтерів, маючи значні обмеження (навіть на пересування, визначені умови праці тощо), мала характер відносно зовнішньої орієнтації (знаки відмінностей, обставини існування, "табірний" режим тощо). Ця зовнішня домінанта, орієнтація на зовні, відкритість "без таїни", відвертість до навколишнього світу у значно більш відкритому вигляді буде притаманна молодіжним і професійним субкультурам через два десятиліття – у 60-х рр. ХХ ст. При цьому слід підкреслити, що майже усі субкультури, народжені війною, мають неоднорідний та недемократичний (партизанська переважно авторитарна, остарбайтерська з рисами тоталітарності тощо) характер, свої стилі, групоцентризм (у т.ч. усвідомлення належності до певної організації), особливе становище (у таборі, у лісі тощо) та спільність походження (внаслідок військових дій). Мали вони і свою внутрішню специфіку (відносна свобода вибору у партизан, значно менша у остарбайтерів та у військовополонених) [2; 4; 6; 7; 16; 17; 18; 19; 20].

Водночас у трансформованому вигляді існували й усталені, умовно "основні" (базові, провідні, старі) субкультури на відміну від тимчасових, народжених військовими діями, "додаткових" [8;13;14]. Серед них ("основних") – професійні, територіальні, соціальні, вікові, етнічні, релігійні та деякі інші субкультури. Перебування військовополонених у таборах частково нагадувало перебування у в'язницях, проте казати про субкультуру військовополонених як про субкультуру специфічних "в'язнів" не зовсім коректно. Певні елементи тюремної субкультури у таборах для військовополонених мали місце (але життя було не за "поняттями", як у тюрмі, а за внутрішніми нормами, які узгоджувались з нормами моралі та особливостями військового часу); мінливою була кількість полонених.

О. Потильчак пише: "У жовтні 1941 р. в 11 таборах утримувалося 445000 в'язнів, а на кінець місяця їх кількість зменшилася до 125000 (звільнені, втікачі, померлі, страчені). У листопаді військово-полонених у таборах знову нараховувалося 520000, а в кінці місяця ця цифра зменшилася до 243000. Із них 140000 в'язнів працювали на важливих військових об'єктах. У грудні 1941 р. кількість військово-полонених впала до 175600 осіб, із яких могли працювати лише 112000. У січні 1942 р. кількість полонених знову знизилася до 141600 осіб, з яких працездатними було лише 90000" [7, 219]. На Нюрнберзькому процесі згадували, що в липні 1942 р. у Німеччині працювало 200000 радянських військовополонених, у 1943 р. – вже 386000, а в середині 1944 р. – 750 тис. осіб [7, 222]. Значна кількість з них з України. Створені на Україні табори військовополонених здебільшого були тимчасовими (необлаштовані приміщення, в'язні утримувалися у жахливих умовах на майданчиках, обнесених колючим дротом під високою напругою). Генерал Кітцінгер, головнокомандувач військами Вермахту в Україні, повідомляв, що на його території щодня помирає 2,5 тис. військовополонених [6, 164-165]. Робочий день у в'язнів концтаборів тривав з ранку до ночі. Г. Гімлер розпорядився захоплених партизан вважати військовополоненими. "Хто, зрештою, "зрадники?", – запитував Ф. Пігідо-Правобережного. – Сто вісімдесят мільйонів "безпартійних більшовиків" чи купка узурпаторів, що засіли у Кремлі" [10, 68].

Спочатку для характеристики цивільної робочої сили з окупованих територій СРСР застосовували термін "вільний російський робітник". Визначення остарбайтер поширюється наприкінці 1942 – на початку 1943 р. З ешелонів їх направляли у "дурганстабори" (пересильні табори), умови в яких були подібними умовам концентраційного табору. Остарбайтери мали особливий вигляд (на одязі був спеціальний "остарбайтерський" знак "Ost" ("Схід"), який розміщували праворуч на грудях чи рукаві. У 1944 р. замість нього було запроваджено знаки національної приналежності остарбайтерів (для українців, росіян, білорусів).

"Український" знак зображував орнаментований еліпс із стилізованим тризубом. Табори, де були остарбайтери з України, поділяли на кілька типів: "табори для остарбайтерів", "табори для іноземців", "загальні табори для іноземних робітників", "жіночі" та "дитячі табори", "табори для "російських" військовополонених", "барачні табори" тощо, але умови були скрізь поганими. Лише у Берліні та на його околицях було 666 таборів для іноземних робітників.

Робочий день остарбайтерів тривав до 14 годин, а у сільському господарстві – до 17 годин на добу. Масовий набір населення почався після оприлюднення акта А. Розенберга 6 березня 1942 р. (вимагав направити до Німеччини 627000 "східних робітників", 527000 з яких з України) [7, 232]. Але ухилення від відправки до Німеччини набуло масового характеру. Так, із Києва за планом квітня 1942 р. окупантам вдалося відправити тільки половину від запланованої цифри (брали 10 % від кількості населення регіону). На кінець 1942 р. до Німеччини із Києва депортували близько 11 % киян [7, 239]. Через брак людських ресурсів у 1943 р. перейшли до набору 14-15-ти річних юнаків та дівчат. Відомо таємна операція з депортації малолітніх (від 10 до 14 рр.) під назвою "Сіно". На початку 1944 р. А. Гітлер вимагав нових наборів робочої сили на Сході (з 350000 остарбайтерів з України мало бути 200000). Примусове залучення на роботу до Німеччини зменшувало супротив, але це було засобом геноциду, культурициду та етноциду українців. Ситуація у наших остарбайтерів змінилася в 1944 р. – через дефіцит робочих рук їх урівняли у статусі з іншими іноземними робітниками.

Використання праці населення посідало значне місце у ворожій політиці, адже саме існування поневолених перетворювало їх життя на своєрідне неповноцінне суббуття, субіснування. До Рейху було відправлено понад 1 млн українських робітників. До певної міри субкультура остарбайтерів постає як українсько-німецька (українські остарбайтери створювали у Німеччині своєрідну діаспору).

Формувалась особлива форма (примусової) українсько-німецької співпраці, депортовані українці розвивали (хай і не дуже активно) не лише власну культуру, а й впливали на німецьку. Значна кількість різних остарбайтерів (переважно зі сходу Європи) створювала підвалини протоголобалізаційних процесів, відбувалась трансплантація деяких елементів різних культур, відчувались чинники культурної міграції, асиміляції, взаємовпливів. Пересічні німці бачили, що живуть в СРСР не звірі, а люди, дуже подібні до них. Остарбайтери-українці, маючи відмінності навіть на одязі, не приховували доброзичливості, щирості та "інаковості" (пісні, гумор тощо). Якщо нова, вільна Європа формувалась на руїнах нацистського Рейху, то певні підвалини для співпраці закладались і раніше, у т.ч. депортованими українцями, які сумлінно і старанно виконували обов'язки, сприяючи не лише розвитку субкультури остарбайтерів, а й українсько-німецькому діалогу.

Субкультура військовополонених була специфічною. У військовий час на полонених "тиснули" військові трибунали, залякування, "спецтабори по перевірці", сталінські репресії, загрозовальні загопи тощо. 28 грудня 1941 р. нарком НКВС Л. Берія видав наказ "Про утворення спеціальних таборів для колишніх військовослужбовців Червоної армії, які знаходилися в полоні і в оточенні", а 13 січня 1942 р. – "Тимчасову інструкцію про порядок утримання в спеціальних таборах НКВС колишніх військовослужбовців Червоної армії, які знаходилися в полоні і оточенні противника". З часом в СРСР було створено 43 спеціальні та 26 перевірко-но-фільтраційних таборів, а після вступу наших військ у Німеччину було створено 74 перевірко-но-фільтраційних і 22 збірно-пересильних табори, де перевіряли остарбайтерів та військовополонених [7, 28].

Лише за перші три тижні війни понад 800 тис. червоноармійців загинули, опинилися в полоні, вибули зі строю пораненими, через хворобу, а на осінь 1941 р. понад 2 млн військовослужбовців потрапили в німецький полон [7, 43]. Тільки під Києвом було оточено 665 тис. військовослужбовців. 8 вересня 1941 р.

появився документ "Розпорядження про поведження з радянськими військовополоненими у всіх таборах військовополонених" (про охорону та експлуатацію в'язнів). За даними М. Ковалю, у 1941 р. в Україні Вермахт полонив понад 1,5 млн військовослужбовців Радянської Армії, а за роки війни, за даними німецького командування, в полон потрапили 5,7 млн радянських солдатів та офіцерів. На середину 1944 р. близько 3,3 млн в'язнів було знищено фашистами на окупованих територіях, включаючи й Україну [7, 218-219]. У період нацистської окупації на території України існували понад 300 таборів різних типів [7]. Військовополонені утримувалися, ймовірно, в 211 з понад 300, інші – це робочі табори для цивільних осіб.

До певної міри проміжну ланку між субкультурою партизан і субкультурою остарбайтерів займали особливості буття перехідної і найбільш мінливої та спірної субкультури – субкультури військовополонених. Як правило військовополонені з часом ставали партизанами, острайбайтерами або "асимілювались" із масою поневоленого населення (якщо не помирили від ран та важких умов у різних таборах, особливо у "таборах для військовополонених"). Значно рідше вони пробирались до радянських військ, повертаючись до лав діючої армії. І все ж таки військовополонені до зміни свого статусу у переважній більшості мали значні особливості (умови праці та перебування, своєрідний "етикет" спілкування, особливості у боротьбі за виживання, зародження початкових форм "фольклору військовополонених", умови для внутрішньої консолідації тощо). Субкультура військовополонених, які частину життя провели у різних таборах, може розглядатись і як частина табірної субкультури (як у Німеччині, так і в СРСР), а табірну субкультуру досліджували багато авторитетних вчених (О. Старков, В. Пирожков, Д. Донських та ін.).

Під час дослідження було зроблено акцент на існуванні такого особливого явища культурного буття періоду Другої світової війни, як субкультури військовополонених, партизан і остарбайтерів. Нацистські випробування створили умови, коли мільйони українців у різних групах і особливих умовах змушені були вивчати нові методи спілкування, створювати утаємничені форми комунікації, своєрідні коди, шифри, паролі, засоби передачі даних і зв'язку, формуючи нові субкультурні реалії 1941-1944 рр.

Література

1. Загорюлько М.М. Крах плана "Ольденбург": (о срыве экономических планов фашистской Германии на временно оккупированной территории СССР) / М.М. Загорюлько, А.Ф. Юденков. – 3-е изд., доп. – М.: Экономика, 1987. – 393 с.
2. Історія України : Документи. Матеріали. Посібник / Уклад., комент. В. Ю. Короля. – К. : ВЦ "Академія", 2002. – 448 с.
3. Коваль М. В. Український народ у Великій Вітчизняній війні (1941-1945 рр.) / Коваль М. В. // Український історичний журнал. – 1990. – № 3. – С. 45-56.
4. Король В. Ю. Історія України : навч. посіб., 2-ге вид., доп. / В. Ю. Король. – К. : ВЦ "Академія", 2008. – 496 с.
5. Косик В. Україна в Другій світовій війні у документах. В 3 т. – Т. 2 / Косик В. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львівський національний університет ім. І. Франка, Інститут української археографії і джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, 1999. – 384 с.
6. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні / Косик В. – Париж, Нью-Йорк, Львів, 1993. – 657 с.
7. Кучер В. І. Україна 1941-1945: трагедія народу за фасадом Священної війни: Монографія / Кучер Володимир Іванович, Потильчак Олександр Валентинович. – К.; Біла Церква: ТОВ "Білоцерковдрук". 2011. – 368 с.
8. Михайлова Р. Д. Художня культура Галицько-Волинської Русі / Р. Д. Михайлова. – К. : Слово, 2007. – 490 с.
9. Народная война в тылу фашистских оккупантов на Украине 1941-1944: В 2 кн. Кн.1. Борьба в подполье / В.Н. Немятый, Д.Ф. Григорович, В.А. Замлинский и др. – К.: Наукова думка, 1985. – 399 с.
10. Пігідо-Правобережний Ф. Велика Вітчизняна війна. Спогади та роздуми очевидця / Пігідо-Правобережний Ф. – К., 2009. – 288 с.
11. Преступные цели – преступные средства. Документы об оккупационной политике фашистской Германии на территории СССР (1941-1944 гг.). – М.: Издательство политической литературы, 1985. – 384 с.
12. Радзівський В. А. Избранные произведения к 1025-летию Крещения Руси / В. А. Радзівський. – К. : Логос, 2013. – 248 с.
13. Радзівський В. О. Нотатки з субкультури аномії : монографія / В. О. Радзівський. – К. : Логос, 2012. – 368 с.
14. Радзівський В. О. Про теорію та історію субкультур: нариси до субкультурології : монографія / В. О. Радзівський. – К. : Логос, 2013. – 276 с.
15. Салата О. О. Формування німецького інформаційного простору в Рейхскомісаріаті України та в зоні військової адміністрації (червень 1941 – 1944 рр.): монографія / О. О. Салата ; Донецький національний ун-т. – Донецьк : Норд-Прес, 2010. – 361 с.
16. Чайковський А. С. Айсберг : з історії органів внутр. справ і держ. безпеки України / Анатолій Чайковський. – К. : Парламент. вид-во, 2013. – 703 с. : іл.
17. Чайковський А. С. За нами Большая земля: помощь советского тыла в организации народной борьбы против фашистских захватчиков на временно оккупированной территории Украины, 1941-1944 гг. / Анатолій Степанович Чайковський. – К.: Вища школа, 1990. – 343 с.
18. Чайковський А. С. Невідома війна : партизанський рух в Україні 1941-1944 рр. мовою документів, очима історика / А. С. Чайковський. – К. : Україна, 1994. – 256 с.
19. Чайковський А. С. Помощь советского тыла в организации народной борьбы против фашистских захватчиков на временно оккупированной территории СССР 1941–1944 гг. (На материалах Украинской ССР) : автореф. дис. на соискание науч. степени доктора ист. наук : 07.00.01 / Анатолій Степанович Чайковський. – К., 1991. – 36 с.
20. Bonusiak W. Polityka economiczna III Rzeszy na okupowanctch obszarach ZSRR (1941-1944) / Bonusiak W. – Pzesow, 1981. – 365 s.

References

1. Zagorulko M.M. Krakh plana "Oldenburg": (o sryve ekonomicheskikh planov fashistskoy Germanii na vremenno okkupirovannoy territorii SSSR) / M.M. Zagorulko, A.F. Yudenkov. – 3-e izd., dop. – M.: Ekonomika, 1987. – 393 s.
2. Istoriia Ukrainy : Dokumenty. Materialy. Posibnyk / Uklad., koment. V. Yu. Korolia. – K. : VTs "Akademiia", 2002. – 448 s.
3. Koval M. V. Ukrainskyi narod u Velykii Vitchyzniani viini (1941-1945 rr.) /Koval M. V. // Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. – 1990. – № 3. – S. 45-56.
4. Korol V. Yu. Istoriia Ukrainy : navch. posib., 2-he vyd., dop. / V. Yu. Korol. – K. : VTs "Akademiia", 2008. – 496 s.
5. Kosyk V. Ukraina v Druhii svitovii viini u dokumentakh. V 3 t. – T. 2 / Kosyk V. – Lviv: Instytut ukrainoznavstva im.I.Krypiakivycha NAN Ukrainy, Lvivskiy natsionalnyi universytet im. I.Franka, Instytut ukrainskoi arkhieohrafii i dzhereloznavstva im. M.Hrushevskoho NAN Ukrainy, 1999. – 384 s.
6. Kosyk V. Ukraina i Nimechchyna u Druhii svitovii viini / Kosyk V. – Paryzh, Niu-York, Lviv, 1993. – 657 s.
7. Kucher V. I. Ukraina 1941-1945: trahediia narodu za fasadom Sviashchennoi viini: Monohrafiia / Kucher Volodymyr Ivanovych, Potylchak Oleksandr Valentynovych. – K.; Bila Tserkva: TOV "Bilotserkovdruk". 2011. – 368 s.
8. Mykhailova R. D. Khudozhnia kultura Halysko-Volynskoi Rusi / R. D. Mykhailova. – K. : Slovo, 2007. – 490 s.
9. Narodna voyna v tylu fashistskikh okkupantov na Ukraine 1941-1944: V 2 kn. Kn.1. Bor'ba v podpol'e / V.N. Nemyaty, D.F. Grigirovich, V.A. Zamlyns'kiy i dr. – K.: Naukova dumka, 1985. – 399 s.
10. Pihido-Pravoberezhnyi F. Velyka Vitchyzniana viina. Spohady ta rozdumy ochevydtsia /Pihido-Pravoberezhnyi F. – K., 2009. – 288 s.
11. Prestupnye tseli – prestupnye sredstva. Dokumenty ob okkupatsionnoy politike fashistskoy Germanii na territorii SSSR (1941-1944 gg.). – M.: Izdatel'stvo politicheskoy literatury, 1985. – 384 s.
12. Radzievskiy V. A. Izbrannye proizvedeniya k 1025-letiyu Kreshcheniya Rusi / V. A. Radzievskiy. – K. : Logos, 2013. – 248 s.
13. Radziievskiy V. O. Notatky z subkultury anomii : monohrafiia / V. O. Radziievskiy. – K. : Lohos, 2012. – 368 s.
14. Radziievskiy V. O. Pro teoriiu ta istoriiu subkultur: narysy do subkulturolohii : monohrafiia / V. O. Radziievskiy. – K. : Lohos, 2013. – 276 s.
15. Salata O. O. Formuvannia nimetskoho informatsiinoho prostoru v Reikhskomisariati Ukrainy ta v zoni viiskovoi administratsii (cherven 1941 – 1944 rr.): monohrafiia / O. O. Salata ; Donetskyi natsionalnyi un-t. – Donetsk : Nord-Pres, 2010. – 361 s.
16. Chaikovskiy A. S. Aisberh : z istorii orhaniv vnutr. sprav i derzh. bezpeky Ukrainy / Anatolii Chaikovskiy. – K. : Parlament. vyd-vo, 2013. – 703 s. : il.
17. Chaykovskiy A. S. Za nami Bol'shaya zemlya: pomoshch' sovetskogo tyla v organizatsii narodnoy bor'by protiv fashistskikh zakhvatchikov na vremenno okkupirovannoy territorii Ukrainy, 1941-1944 gg. / Anatolii Stepanovich Chaykovskiy. – K.: Vishcha shkola, 1990. – 343 s.
18. Chaikovskiy A. S. Nevidoma viina : partyzanskyi rukh v Ukraini 1941-1944 rr. movoiu dokumentiv, ochyma istoryka / A. S. Chaikovskiy. – K. : Ukraina, 1994. – 256 s.
19. Chaykovskiy A. S. Pomoshch' sovetskogo tyla v organizatsii narodnoy borby protiv fashistskikh zakhvatchikov na vremenno okkupirovannoy territorii SSSR 1941–1944 gg. (Na materialakh Ukrainskoy SSR) : avtoref. dis. na soiskaniye nauch. stepeni doktora ist. nauk : 07.00.01 / Anatolii Stepanovich Chaykovskiy. – K., 1991. – 36 s.
20. Bonusiak W. Polityka economiczna III Rzeszy na okypowantch obszapah ZSRR (1941-1944) / Bonusiak W. – Pzesow, 1981. – 365 s.

Радзиевский В. А. О субкультуре в Украине в период нацистской оккупации

В статье анализируется проблема субкультур периода Второй мировой войны. Автор настаивает на необходимости осмысления таких социокультурных явлений в культурологическом и историческом измерениях, как временные, "непостоянные" субкультуры: субкультуры партизан, гостарбайтеров и военнопленных.

Ключевые слова: Вторая мировая война, субкультура, культурология, субкультура периода войны, история.

Radziievskyy V. About subcultures in Ukraine during the period of Nazi occupation

In the article the subculture of the Great Patriotic War is analyzed. The problem become relevant due to social transformations and requires research in the field of education. The author underlines the necessity of comprehension of these sociocultural phenomena in cultural and historical dimensions as a temporary "non-permanent" subculture of the Ukrainian period of the Great Patriotic War: subculture of guerrillas, guest workers and military prisoners.

In the scientific discourse, it is a subcultural phenomena and structures though were limited in time, a temporary period of existance, but played a significant role in a particular period of our history and culture.

Goal – the comprehension of this particular cultural phenomenon existing during World War II as a subculture of war prisoners, guerrillas, ostarbeiteren and clarify their specific cultural and historical existance.

Ukraine and the Ukrainian culture of 1941-1945 caused the interest of many scientists. But the subject of subcultures in Ukraine during the 40s of XX century is not found in adequate coverage. If the social, age and occupational subcultures and even criminal subculture is the phenomena and they are relatively constant, then the special effects, temporary cultural life – is a subculture of prisoners of war , guerrillas and ostarbeiteren. Maybe in the scientific reflection, seemingly, irrelevant to isolate subcultures of prisoners, partisans and ostarbeiterens because of their specific "artifice" and problematic (limited time, resources, and the nature of existance, etc.). But the most difficult (sometimes way too much) conditions for the existance of millions of people during the war gave rise to many features of life (not just special forms of communication, communication systems, a sets of specific rules and prohibitions, etc.), creating certain subcultural phenomenon, which eventually were sang in literature (Soviet partisans in the works of socialist realism) and relatively thoroughly analyzed by scientists.

Subcultures of guerrillas and ostarbeiteren have a fundamental difference. Subculture of ostarbeiteren, with significant restrictions has the character of relative external orientation (decals, circumstances exist, "camp" mode, etc.). It should be emphasized that almost all subcultures, born by war, have a special character and styles.

The Subculture of guerrillas – a phenomenon that had very different characteristics (veiling, secrecy, isolation, their own consciousness and spirituality, group solidarity (sometimes collective responsibility) values are kept as a mystery, all of that was intended, and tend to secretly against the occupiers and their supporters). No wonder that elite Nazi eventually prohibiting the term "partisan", for the Nazis all guerrillas were all gangsters and guerrilla's methods and demonstration of activities (including subculture) for the Nazis were only gangsters. The leaders of the Reich acknowledged that a lot of effort and resources consuming fighting guerrillas ("gangs"), who had their "cultural systems" (communications, songs, sayings, passwords, informants, financial and food sources, etc.). Тому з часом для боротьби "з бандитами" німці знімали війська з фронту. Therefore, the time to fight "bandits" Germans to withdraw troops from the front.

To some extent, intermediate between the guerrillas and the subculture of ostarbeiteren features being occupied the subculture of prisoners of war. Usually prisoners of war eventually became partisans, ostarbeiteren or "assimilated" with weight enslaved population, much less they made their way to the Soviets. Subculture of war who spent part of his life in different camps can be considered as a part of camp subculture. At the same time transformed state there were well-established, relatively "basic" (basic, key, old, already established) subcultures (as opposed to temporary born to military action, "more"). These include ('main') – professional, territorial, social, age, ethnic, religious or some other subcultures.

In the study is focuses on the existence of a specific phenomenon of cultural life during World War II as a subculture of prisoners of war, guerrillas and ostarbeiteren that merit further research. Three difficult years of the Nazi trials have created conditions that millions of our citizens in different groups and special conditions had to learn new methods of communications, mystery forms of communication, unique codes, passwords, means of data transfer and communication, creating new subcultural realities during 1941-1944.

Key words: culture, the Great Patriotic War, subculture, culturology, subculture's during the War, history.

УДК 008.130.1(477)

Валентина Андріївна Русавська
кандидат історичних наук

КОРЧМА ЯК ЗАКЛАД УКРАЇНСЬКОЇ ГОСТИННОСТІ

У статті досліджено особливості функціонування корчми як закладу української гостинності та з'ясовано її роль в житті селянства. Доведено, що наприкінці XIX ст. вона втратила своє значення як заклад української традиційної гостинності.

Ключові слова: корчма, гостинність, селянство, чумаки.

З огляду на те, що індустрія гостинності є однією з основних і визначальних складових сервісної економіки, виникає необхідність дослідити культурно-історичний контекст становлення українських закладів гостинності, серед яких чільне місце належить корчмі.

Так, "народним клубом" називає корчму український вчений-етнолог П.П.Чубинський, оскільки в ній "...сходяться для проведення дозвілля чоловіки й жінки і заводять дружні бесіди із знайомими та приятелями, які приходять до корчми не з метою випити й закутити за свій або чужий кошт, а більше з наміром на людей подивитися й себе показати" [24].

Підкреслюючи схильність українських селян до спілкування "гуртом", П.П. Чубинський відзначає, що селянин, йдучи до шинку, запрошує й жінку. В шинку він розпиває не наодинці, а неодмінно пригостить іншого. Останній, не бажаючи бути в боргу, і сам поставить, ось і виходить "частування" [24, 356].

Історик О.Р. Левицький у своїх "Очерках народной жизни в Малоросии" (1901 р.) ототожнює "корчму" з "шинком": "Проїжджі або перехожі, козаки, чумаки, "мандрівні дяки", ченці, що потребували нічлігу або відпочинку, те й інше знаходили в шинку, бо він служив зазвичай і заїжджим двором". О.Р.Левицький підкреслює роль корчми як "народного клубу", соціально придатного не тільки для селян, а й для духовенства [13, 185].

У своїх "Историко-этнографических заметках" на шпальтах журналу "Кіевская старина" дослідник І.Житецький відзначає: "... шинок, корчма – це негласна банкірська контора і місце будь-яких операцій ..." [8, 24].

Етнограф М.Ф. Сумцов у праці "К истории Слободско-Украинского чумачества" розглядає роль корчми в історії українського чумацтва, з'ясовує його значення в побуті, гостинності: "Для чумаків згадати про минуле чумацтво – значить пригадати про життя, правда, трудове, але зате широке й вольне. Не чумакувавши, селяни зі словом чумацтво поєднують нині уявлення про минуле безповоротно золоте століття" [23, 493].

В історії становлення та функціонування корчми як специфічного українського закладу гостинності важливою була "корчемна оренда", тобто право виробництва і продажу спиртних напоїв. Тому в народі, як зауважує митець і етнограф О. Кошиць, "Кршма іноді зветься орандою" [10, 23]. В своїх "Спогадах", крім докладного опису власного життя, характеристики особливостей побуту та гостинності селян, духовенства, міщан є описи сільської корчми й крамниці єврея Газики, крамниці єврея Дудя та пивної, яку відкрив сусід родини Сергій Ковальчук [10, 70–71].